

Marija Stanonik

SLOVENSKI PASIJON 1941–1945 IN JEREMIJEVE ŽALOSTINKE

Kruh in sol za Tineta Debeljaka

Uvod

V prvem razdelku so v kolikor mogočo smiselno celoto spleteni pasijonski motivi iz korpusa Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945, ki so ga pod vodstvom univ. prof. dr. Borisa Paternuja zbirali študentje takratne ljubljanske slavistike, začevši leta 1970. Drugo stran zastopajo le besedila iz antologije *Most* (2000). Malo jih je, a z duhovno razsežnostjo značilno mehčajo kruto realnost.

Sveti maši, ki je po teološki opredelitvi nekrvavo ponavzočenje Jezusove daritve na križu za odrešitev sveta in za kristjane najsvetejše opravilo na zemlji, je posvečen drugi razdelek z dvema ustreznima primeroma, medtem ko je pri tretjem ostala le lupina, ki na nekaterih mestih meji na blasfemijo.

Tretji razdelek tematizira slovensko tragedijo po koncu II. svetovne vojne, kakor jo je doživljal v njej sam udeleženi Tine Debeljak, slavist, kritik, pesnik, pisatelj, prevajalec, urednik, velik človek in Slovenec (Janežič 2009: 210–214) in objokuje »vse pobite Slovence«, za katere je upesnil znamenito *Črno mašo*. Ta vsestransko večplastna pesnitev je v slovenski književnosti zagotovo največji in najpomembnejši tekst na témo II. svetovne vojne. Pojem se navezuje na krščansko liturgijo, ki je bila v navadi do novih sprejetih cerkvenih dokumentov o preureditvi liturgije na II. vatikanskem koncilu. Po II. vatikanskem koncilu 1962–1963 je črno barvo liturgičnih oblačil nadomestila vijolična in libere po mašah za rajne oz. pokojne niso več v navadi.¹ Delo je bogato ilustrirano z lesorezi Bare Remec, ki se je tedaj skrila pod ime K. Mirtiča.² Njeni osnutki zanje so Tineta Debeljaka tako presunili, da je leta 1955 pripravil iz njih za objavo likovni album z naslovom *Kyrie eleison / Slovenski veliki teden* in jih opremil z lastnimi pripisi v verzih.

¹ Danes ima črna maša popolnoma drugačen pomen: »glavni ritual satanističnih skupnosti in privržencev satanizma.« *Špolski religijski leksikon*, Modrijan, Ljubljana 2007, 217.

² Ali je zgolj naključje, da v prvem delu izpisanega imena preberemo: mir?

I. Kalvarija

Milka Hartman je napisala pesem *Veliki petek*, v kateri tematizira svojo stisko ob krivični razdelitvi slovenskega ozemlja po prvi svetovni vojni. Oblikovana je kot molitev – meditacija ob Kristusovem trpljenju, vendar tako, da sta njen začetek in konec spojena z usodo njenega naroda: »*Krist, na križ so Te pribili, / plašč pa Tvoj / so si rablji razdelili / med seboj. // Te na križu sramotili – / si molčal... / V grob Te temni položili / Ti si vstal! // Gledamo Te, Vsemogočni – / Ti naš čas... / v jutra zor velikonočni / zbudi nas!*« (Stanonik³ 1973 >⁴: 2422).

Podatkov o nastanku Pogovora s Križanim Jožeta Šerjaka ni. Objavljen je bil v Salezijanskem vestniku aprila leta 1941. V tistem času strašna vojna še ni pokazala pravega obraza. Omenjeni pogovor deluje nekako abstraktno, še brez prave osebne prizadetosti izjavnega subjekta, kakor je razumeti iz besed Križanega: »*Glej, kako trpim! / Kaj sem ljudstvu storil, / da na križ me je pribilo / in roke, noge mi z ostrimi žebli ranilo, / te moje usmiljene roke, / ki z njimi hotel sem ves svet objeti / in na vroče bratovsko srce prižeti?*« (Stanonik 2000: 159).

V bogati pasijonski motiviki mladoletna izgnanka Uršula Tomše zasluži ime ne le religiozne pesnice rustikalnega tipa, ampak tudi laične misijonarke v izgnanstvu. Njene pesmi zvesto sledijo dogajanju cerkvenega leta tako, da se sicer spominja ustreznega ravnanja doma, hkrati pa daje primerne spodbude v duhu krščanske vere sotrpinkam v izgnanstvu (Stanonik 1993: 232). Prav tako je izgnanka Kristina Makuc leta 1944 v Sarajevu zmogla doživeti velikonočno veselje: »*Krist je vstal!*« sporočajo »*sonček*«, »*ptiček mal*«, »*potoka bistri val*«, »*ponižna vijolica*« // *Raduj se zdaj, / grešni človek, tudi ti, / odrešen si, / saj: 'Krist je vstal!'*« (Stanonik 2000: 164).

Vsa druga besedila upesnjujejo posamezne dele iz Kristusove kalvarijske daritve le metaforično – za čim večjo nazornost človekovega trpljenja med drugo svetovno vojno. Bolniško sestro iz partizanskih vrst doživlja duhovnik, ki so ji ga poklicali pred ustrelitvijo, »*kot Kristus / a / pred Pilatom*« (Žabkar 1981: 33). »... *iz trnja ste nam venec spleli ... / in zmerjali Sciavi ribelli*« (Stanonik 1973 >: 1533) se pritožuje primorski Slovenec. Bolj razširjena je primera trpečega Kristusa, ko se nanaša na izgnance. Mati toži za njimi: »*Šest sinov je v svet odšlo, / ... šest trnov se zabodlo je v srce / šest težkih muk na dušo palo*« (Ocepek 1979: 446). Tako je tešil lastno bolečino izgnani duhovnik Joža Vovk: »*Vam, bratje in sestre izgnani, / ki vas težijo okovi, / ki so vas bili v obraz, / ki so vam pljuvali v*

³ V oklepajih so navedena nahajališča, od koder so izbrana besedila, medtem ko so njihovi razpoznanji avtorji praviloma omenjeni v obravnavi. Veliko pa jih je seveda popolnoma neznanih.

⁴ Puščičasto znamenje pomeni, da je avtorica gradivo zbirala še naprej, po dokončani diplomski nalogi, vse do oddaje doktorske disertacije *Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945* leta 1991.

lice, /.../ ki so vas do nagega slekli... / vam, bratje in sestre v trpljenju in upanju, / naj bo posvečena ta pesem!« (Stanonik 1973 >: 2249). Podobno oblikuje ta motiv drug avtor: »... Strgali raz vas obleko, / teptali, bičali telo...« (Troha 1974: 155), le da se nanaša na padle partizane na Golobarju. Za talce, ki so jih gnali na Ulako, je Magda Stražišar-Magduška našla podobo: »... Kot Kristus na Oljsko goro / po bregu so speli molče« (Razdrih 1973: 147). Sledi peta postaja križevega pota, ko Slovenec v italijanski vojski zve, da sta »dva brata mrtva, dom gori / ...« in zapiše v svoj verzificirani dnevnik: »Kot Simon vzamem križ na rame / neploden zdi se mi obup...« (Lorger 1991: 73). Izgnani sin pa prosi za mater: »Pomagaj, poprimi Cirenc, da malo počila in svoje bi umirila zlato srce« (Kostevšek 1972: 192). Golgota je primera za usodo slovenske matere sploh (Stanonik 1973 >: 1391). Še celo sodelavci partizanov v zaledju so si pridobili priznanje: »Kot KRISTUS trpijo terenci sedaj...« (Božič 1976: 290). Večkrat se pojavi zveza »nositi križ« (Troha 1976: 93, 105), seveda v različnih glagolskih oblikah. Ob križevem potu pa imata dva koroška Slovenca dva izvirna domisleka. Prvi vabi gosposvetki zvon, naj zvoni k upanju, »da križev pot naš kmalu bo končan« (Stanonik 1973 >: 2488), in pri tem stoično ugotavlja: »Res težav je polna usoda ta, / ki nam je zdaj naložena. / Da moramo jo tu nositi, / križev pot za dom hoditi.« (Stanonik 1973 >: 2439). Drugi koroški Slovenec, mobiliziran v nemško vojsko, na mrzlem severu doživlja vojne pohode kot »mrtvaški sprevod brez krste«. To je »Naš križev pot, človeških zmot!...« (Stanonik 1973 >: 2457). »Ni prav nakladat drugim žrtve / ... // Prav bi bilo križa se otresti / saj težko je bit' tujcu vdan, / pa luža se ne da prebresti, / zastonj načrt je vsak kovan,« tuhta v podobno brezupnem položaju primorski Slovenec v italijanski vojski (Lorger 1991: 88). Jetniku v Mauthausnu polaga avtor v usta jobovsko tožbo: »... polno telo zgnojenih uljes ... // ... zbit in ubit, / saj nosil težek sem kamen, / kakor Krist križ, / le da breme mojih se ramen / ponavljalo je petdeset viž« (Stanonik 1973 >: 1346). Očitno je, da je pesem, iz katere je tukajšnji odlomek, pisana kot vložnica, saj nabrekli slog dokazuje, da doživljanje izjavnega subjekta v njej ni pristno, je pa seveda zunanje učinkovito in sugestivno.

Že Otona Župančiča (Smolej 1971: 130–131) je presunila gotska podoba za ranjence: »Mama, glej ga, Kristusa, / za nas izkrvavelega!« (Pestelj 1974: 146). Vinko Šumrada je kot vložnico napisal pesem v spomin devetih otrok očetu, ki je šel kositi travo za živino, da bi najmlajši imel mleko. Pri tem so ga prestregli Italijani in doživel je strašno smrt: »Pismarjev drhal na križ raztegnila je / Kristu telo, / a meni pravica je rimska zabila / žebelj v glavo« (Stepančič 1973: 46). Na Marijo pod križem spominja motiv užaloščene matere ob sinovem grobu: »In tedaj sem zopet pred križem obstala, / 'saj ni mi žal,' sem šepetala, / 'ni mi žal, da sem tebe / sin edini žrtvovala'« (Razdrih 1973: 35). *Pieta* (Kostevšek 1972: 159) pa

je naslovil Dušan Mevlja pesem, v kateri prvoosebni izjavni subjekt drži v naročju umirajočega tovariša.

Mlada Vida Brest se ob smrti talcev prav tako navdihuje ob Kalvariji: »*Nikomur niso nič storili, / le dom ljubili so gorko, / pa vendarle so jih umorili, / kot Krista farizeji so*« (Stanonik 1973 >: 406); »*kri jagnjet je zemljo pojila*« (Stanonik 1973 >: 288), je zaječalo neko drugo srce. Kdor ve, da je Kristus najčistejše žrtveno jagnje za rešitev človeka in človeštva (Strle 1988, Balthasar 1986), razume tudi visokost pravkaršnje podobe. Padlim tovarišem je preprosta kmečka roka med druge vsakdanje verze vkovala naslednji diamant: »*S srcem smo vam mi zvonili, / s solzami vam mi kropili, / zemljo ste vi blagoslovili, / ker ste krvavi pot potili... / Saj križan tudi ti si bil / odrešenik sveta, nedolžen grenki kelih pil, / trpljenja in gorja*« (Stanonik 1973 > 642).

Veliki petek in njegova liturgika sta v slovenskem narodnoosvobodilnem pesništvu 1941–1945 odmevna tudi v usodi celotnega naroda. V čem je pravzaprav jedro vseh stisk, nedvoumno razkrije naslednja misel: »*Kakor da čas na razpelo razpet je / in ni roke, ki bi ga snela*« (Stanonik 1973 >: 1018) – »*svet*« je »*mučeniško razpet / na kljukast križ*« (Stanonik 1973 >: 526). Če je ta podoba morda za koga preabstraktna, je naslednja bližje Bogu, a hkrati ljudem, čeprav je izrečena v seliškarjevsko ekspresionističnem stilu: »*Nekdo je roke na križ razprostrl, / sredi Evrope je Krist spet umrl / ... / Sredi Evrope stoje strašna vešala / za človeško pravico in dobre ljudi... / na teh naših križih še Bog se solzi* (Stepančič 1973: 44). Miha Klinar je v dno duše zaskrbljen: »*Kakšen bo konec / imel tale začetek: / na črni in žalostni / veliki petek / so našo besedo / na smrt obsodili, / na črni in žalostni / veliki petek / so kot božjega sina / na križ jo pribili, / na črni in žalostni / veliki petek / smo s križa jo sneli / in v srca jo skrili*« (Stanonik 1973 >: 284). In nadaljujejo se personifikacije, ker pa je Jezus tudi božji sin, hkrati pobožanstvenje. Zelo lep primer te vrste je: »*Domovina, ves krvav, opljuvan je tvoj sveti obraz*« (Božič 1976: 370).

»*Venec trnja jo opleta*« (Božič 1976: 541) je podobno motiviran verz, ki se vsebinsko morda nanaša na bodečo žico ob meji ali okoli okupirane Ljubljane, pri tem pa obzirno zbuja asociacijo na Kristusovo trnjevo krono. Na njenem križevem potu ni domovini – Kristusu prihranjeno ničesar: »*O, domovina moja, kdo te na križ je razpel? / ... / O, domovina moja, na križu razpeta*« (Razdrih 1973: 94) se trgajo kriki Marički Žnidaršič.

Na drugi strani se brez zadrege prepletata judovsko-krščanska in komunistična motivika: »*Bičan in opljuvan ves / slovenski narod dvigne / k puntu trdo pest*« (Stanonik 1973 >: 18). Tudi on prestaja svojo Golgoto (Razdrih 1973: 176): »*Že nekdanj je slovenski narod padal, / padal, pa je zopet vstal / in velike žrtve krvaveče / na oltar svobode je dajal*« (Šerak 1974: 12).

Ob šmarnici zasanja primorsko dekle, ki je že dolgo prestajalo fašizem na lastnih tleh: »*Ponesla narodu trpečemu / bi beli cvet, / ki bičan je, izmozgan, / do krvi izžet. // Da zbrisan bil bi težki greh, / da bi po temnih suženjskih nočeh / moj narod vstal k soncu in lepoti, / v življenje novo / svobodi naproti*« (Samoiniciativno, Leban 1974 >: 25).

Smiljan Samec najprej potoži nad človeka ne vrednimi razmerami v koncentracijskem taborišču na Rabu, potem z bridko ironijo pokaže na vzroke tamkajšnjega životarjenja: »*O, slepi rod človeški, ki v veljavi / ter dostojanstvu si do dna ponižan / in v žalostni usodi dvakrat križan! / Ne le, da tujec klet s peto te davi, / še lastni brat po krvi in jeziku / za kost plačila izdaja te krvniku!*« (Stanonik 1973 >: 1431).

Drug avtor se ob refleksiji o svojem narodu sprašuje: »*Mar nisi še do vrha Golgote prispel, / se nisi bičal, postil, bil in končno križal? / Se morda nisi bil dovolj ponižal, / da po vstajenju hrepeneti bi ne smel?*« (Stepančič 1973: 195). »*Kar gledam po ječah, / to krik je strahote. / Tu narod je bičan... / ... ej, to so strahote, / ko vedno mu smrtna tam sapica piha. // Mi svet se usmili teh ran bolečine, / Slovencem priznaj že pravico življenja*« (Pestelj 1974: 55) skuša prebuditi vest okolja ogorčeno pero. »... naš narod – kot Krist na razpelu – / še niže sklonil je glavo v boli neskončni« (Stanonik 1974 > : 925). Ema Muser je v koncentracijskem taborišču Ravensbrück oblikovala epsko pesnitev Kalvarija. V njej so posebno ekspresivni naslednji odlomki. Za vasjo tri mogočne lipe, a danes so spremenjene v križe: »*Postave tri / bičane, opljuvane, / z bodečim trnjem kronane / na križih zdaj vise. / V sredini pa na križ pribit / visi ubogi narod moj, / ki izdajalcev kruti roj / za Judeževe srebrnike / je tiranu ga prodal, / ga bičal, pljuval in teptal. / Na levo mu pravico so pribili, / na desni resnico sveto so umorili. / ... / v satanskem triumfu zdaj se vesele, / plešejo, divjajo, pojejo, kriče, / da greh bi svoj prevpili. / Naj se rogajo, se vesele, / saj kmalu bo končalo se / peklenko to veselje. / Zakaj s križanjem končano je trpljenje, muke, bičanje, / ki ga moral je prestati / ... / zakaj križ najlepši je porok, / da sledilo bo vstajenje, / ... / Vstal preroben bo narod moj, / vstali v veličini vsej / tudi zvezdici vodnici, / pravica in nje sestra resnica, / ... / Že trga se oblakov težkih stena, / veliki petek jemlje že slovo, / slovenska duša vstaja prerोजना, / ponosno dviga narod moj glavo*« (Tropenauer 1976: 142). Res prihaja olajšanje: »*Kalvarijo svojo narod naš je imel / in dneve prebridkega trpljenja. / A zdaj mu rešitve je žar zažarel, / napočil mu dan je vstajenja*« (Pestelj 1974: 294). V pokrajino je zarisana večna podoba trpljenja (Smolej 1971: 207): »*Ob poti križ visi / med cvetjem počrnel in tih,*« je motiv iz Minattijeve pesmi Tovarišu-talcu. »*Sredi tožne Benečije*« pa je Leva Svetka-Zorina navdihnilo *Znamenje ob cesti*: »*Žalostnih oči negibno / na ljudi mimoidoče / Križani strmi. / Krona trnova pokriva / nagnjeno glavo; glej, kako so dolgi žebli / neusmiljeno prebili*

/ belo mu roko! / K nogam nepoznana roka / mu spoštljivo položila poljskih je cvetov / s plaho se, pobožno kretnjo / mu odkrivajo vaščani / z njiv hiteč domov« (Smolej 1977: 306).

Manj neposredno, umetniško pa morda celo bolj učinkovito je kalvarijska motivika predstavljena v obliki tihožitja in žanrske pesmi: »*Vse, kar je od vasi in ljudi ostalo, / je črn križ in bog z odstreljeno roko*« (Stanonik 1973 >: 1286). »*Glej čevlja kos, / nekdo je bos. / Glej, lonec zbit, / v kamenje skrit. / In Krist ožgan, / v pepel steptan. / Pa mati sedem žalosti, / plameni so jo zlizali*« (Stanonik 1973 >: 2116). Od vsega hudega se pojavita dvom, nevera: »*Poslednjikrat družina dom zdaj gleda, / zaman ozira mati se v razpelo, / a Krist je mrtev, njegova lica bleda / izražajo srce okamenelo... / Slovensko ljudstvo s svoje zemlje mora, / pravici zanj na svetu ni prostora*« (Stanonik 1973 >: 842). Toda ali ne trpi enako kot ljudje tudi On: »*sovražnik zažiga slovensko vas. / V krikih pokolja ni slišati zvona, / le vpitje vojakov: / Porco Slovena, porca Madona! / Kristus na steni se je snel z žeblja, / zlomljen je utonil v krvava tla. // Dina, dona, dina don, / joče kliče viški zvon... / Ljudje izpod Rima, sosedje Boga / pijejo, pojejo okoli gorja*« (Primožič 1991: 132). Da je še vedno eno s trpečimi, nam zagotavlja naslednji odlomek: »*Na griču je križ in Krist na njem / še vedno visi zablodlim ljudem. / ... / In z nami gre Krist in nam šepeta, / kdaj čaša trpljenja bo spita do dna. / Sramotno mi je na križu viset / in biti le tarča zlorab in zmed. // Mi sneli te bomo s križa, naš brat. / Z nami korakal boš v našo pomlad. / Le naprej skozi blato, dež in temo, / saj kmalu bo jutro svetlo prišlo*« (Kostevšek 1972: 298).

II. Maša

Uršula Tomše je v zboru tukajšnjih avtorjev neprekosljiva v izražanju ljubezni do doma, slovenskega jezika in Tistega, ki nam, po krščanskem verovanju, podarja vse, kar imamo. Le s tega vidika je mogoče prav zaslutiti, kaj so ji, po dolgem času, pomenile pobožnosti v materinščini in predvsem maša (Stanonik 1973 >: 1954–1956).

Da ni bila le ona prikrajšana zanjo, je mogoče sklepati po ravnanju Hansa Ogriša, ki je leta 1943 sestavil *Mašno pesem* (Stanonik 1973 >: 2441–2442). Gre za besedilo z vsemi predpisanimi mašnimi deli: *Vstop, Slava, Vera, Darovanje, Svet, Po povzdigovanju, Obhajilo, Konec*. Kot izgnanec je najbrž tudi on pogrešal svete daritve in jo v z omenjeno pesmijo duhu ponavzočil tako, da je imel pred očmi predvsem prošnjo za zunanji in notranji mir in lastni narod. Žlahtna hvalnica Bogu Očetu se izteče v sklep: »*O neizmerna sreča ta, / ko sprejme duša Jezusa. / Pomlajena in pokrepčana / ter z božjo milostjo obdana. / Mirno med vabljeni stopa svet, / v zavesti, da je božja spet! // Glej Gospod premilostljivo / na to ljudstvo*

zaupljivo, / ki tu po rokah svečenika / zdaj darovalo ti je Sina. / Daj še blagoslov sedaj nam svoj / da le vedno bli bi narod Tvoj!« (Stanonik 1973 >: 2442).

Obliko maše je sprejel za zgled ciklu svojih pesmi France Klinar-Kladivar. Morda je delavsko okolje Jesenic, kjer je prebival, vplivalo, da se je bolj kot drugi avtorji iz opusa slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945 ukvarjal z vprašanjem razrednega boja, vendar precej samosvoje. Filozofijo zgodovine in upora povezuje s še skoraj mračno erotiko. Njegovo izražanje je pogosto čitalniško nabreklo in hkrati ekspresionistično razviharjeno. S tem se loči od tedanje splošne poetike, ki je zahtevala hitro pisanje in še hitrejše umevanje. Pesmi z naslovi *Veliko opravilo, Vstopil sem... Pristopil sem... Moj greh ... Hvalnico pojem... Beseda, Verujem... Darujem... Povzdigovanje... Vigilije, Poročni psalm* v avtorjevi tipkopisni zbirki niso razporejene po tem vrstnem redu, kot da bi avtor hotel zatajiti alegorijo, s katero razvija lastno odločitev za narodnoosvobodilno gibanje, ker da je njegov smisel človekovo preoblikovanje iz individualne kategorije »jaz« v skupnostno kategorijo »mi«. Ta alegorija naj bi bila *Veliko opravilo* – maša – na kar napeljuje tudi besedišče iz tega cerkvenega obreda v naštetih pesmih. Sveže deluje že s predstavljeno zamisljivo in metaforiko; kdaj pa mu oblikovalna moč popolnoma popusti. Izjavni subjekt v pesmih si je privzel vlogo duhovnika in govori v svojem imenu in imenu množice: »*Pristopil sem pred daritve oltar, ki jo mašuje ubogi narod moj*« (Stanonik 1973 >: 143). Največji greh, ki se ga je treba izpovedati, je izdajstvo, katerega je kriva sebičnost. Nato poje hvalnico smrti iskanja jaza pri ljudeh, ker ga je z velikimi žrtvami nadomestila zavest skupnosti, »mi«. V *Besedi* sporoča, kakšen bo evangelij v novem času. Govoril bo o zgodovini trpljenja in upora človeka. V *Veri* izpoveduje svoj življenjski in svetovni nazor. Veruje v moč duha in dela, zaveda se »*prerojevanja*« in »*presnavljanja*«. Pri morali je odločilna sodba skupnosti. Pri *Daritvi* daruje kelih neizmerne trpljenja in gorja v dar Skupnosti. »*Kri v množicah prelita je temelj življenja, neusahljivi vir za velikega sožitja mir.*« (Stanonik 1973 >: 304). Iz tega sledi *Povzdigovanje*, ki je jarko ogledalo človekovega napuha: »*Glejte, naše Vstajenje je vzžarelo v škrlatu krvi, / na darovanju žrtev tisočih Golgot smo vstali mi, / vstala Beseda človeka pesti*« (Stanonik 143). Kot da bi pred sabo ugledali tisto značilno Leninovo fotografijo. Avtor zapoje tudi *Poročni psalm*, ki je zanosni spev svobodi in narodu. Za njegovo osvobojenje uporabi motiv svatbe. »*Prisluhnite vriskom svatov zelenih gozdov! / prisluhnite petju veselja in godbi mogočni! / v živem zelenju in bajnem okitju cvetov / bliža sprevod se poročni, //... moj dom na stežaj je odprt in vanj lije maj ves dehteč in cvetoč; o nocoj praznoval svojo poročno bom noč. // ... Nevesta prišla je...*« (Stanonik 1973 >: 870). Svatje so partizani, poročni sprevod njihove čete, ženin je narod in nevesta svoboda. Z dekletovim hrepenenjem po poroki smo

začeli tale razdelek, s poroko – na metaforični ravni – ga končujemo (Stanonik 1993: 253–254).

III. Neutešeno hrepenenje Tineta Debeljaka

(Škofja Loka 1903 – Buenos Aires, Argentina 1989)

*V meni je Samo. Izdan.
V meni je Trubar. Pregnan.
V meni je ves bataljon
Vetrinjskih vojakov
Čez mejo v jame poslan.
Zorko Simčič⁵*

Tine Debeljak je bil leta 1937 poleg Pavleta Blaznika in Franceta Planine glavni pobudnik za ustanovitev Muzejskega društva in Muzeja v Škofji Loki. Predvsem po zaslugi Alojzija Pavla Florjančiča in mag. Aleksandra Igljarja, zadnjih dveh predsednikov omenjenega društva, zdaj ta dolgo zamolčani vsestranski slovenski kulturni delavec in ustvarjalec prihaja vedno bolj v ospredje slovenske zavesti. Njegov življenjepis je tenkočutno in z občutkom za bistveno opisala Helena Janežič (Debeljak 2009: 210–214), medtem ko se je Rozina Švent poglobila v njegovo obsežno bibliografijo (Debeljak 2009: 113–208).

Imenitni literarni zgodovinar Ivan Prijatelj bi imel na ljubljanski Filozofski fakulteti vrednega naslednika, ko bi bile obema zvezde mile. Nenadna profesorjeva smrt leta 1937 je mlademu slavistu popolnoma prekrizala načrte in II. svetovna vojna je tako zavozlala njegovo življenjsko pot, da se je s tistimi rojaki, ki jih je zdravnik dr. Valentin Meršol v pozni pomladi leta 1945 v Vetrinju rešil gotove smrti, odpravil v Argentino. V dokaz, da ločen od žene stalno misli nanjo, je nastala pesniška zbirka *Poljub* (1951): »*Ne vem, če Ti bo všeč, ker ljubezen ne spada v javnost, toda kako naj Ti povem preko oceanov svojo ljubezen, ko nimam besed za čez, kakor da jih zrimam v pesmi...*« (Debeljak 2003: 12/7/51). Njen poljub ob slovesu ga teši in krepi »*v blodnjah sveta*« [...] *Najbolj boli ta cvet... cvet... slast edina, / v pasijonki ustnic mojih – Tvoj poljub*« (Debeljak 2003: 192). S tremi otroki se mu je po posredovanju rdečega križa mogla pridružiti šele po »*devetih letih in pol*«. Tega se je zelo veselil, saj se mu ne bo več treba zagrinjati v neznanca in trepetati zanje: »... *zdaj bom spet lahko postal vedno in povsod to kar sem, ker*

⁵ 18. januarja 2015 sem s sopotniki, ki so že obiskali naše rojake v Argentini, prvič sodoživljala usodo tistih Slovencev, ki so se pred 70. leti znašli na Vetrinjskem polju in potem, ko so ugotovili, da so strahotno izigrani, iskali tolažbo v Marijini cerkvi nad njim. Zvečer sem odprla knjigo *Cvetoči klas pelina*, o slovenskih beguncih v Avstriji po letu 1945 (Družina, Ljubljana 2014) in v njej na prvem mestu naletela na Simčičeve verze: prav za uvod v drugi del tukajšnje obravnave.

ne bom imel občutka, da imam doma štiri talce... katerih usoda odvisi od mojega dela. Zdaj bomo vsi lahko delali za kaj višjega, tudi za osvoboditev Domovine, če bo to kaj odvisno od nas» (Debeljak 2003: 24. 8. 1954).

Letos, leta 2015, ko se na ulicah Škofje Loke spet odvija znameniti Škofjeloški pasijon, ki ga je leta 1721 sestavil kapucin Romuald Marušič, je prav spomniti, da ga je pred skoraj osemdesetimi leti, leta 1936 po več kot 150-letnem mrtvilu obudil in postavil na oder prav Tine Debeljak. Kot da bi s tem anticipiral pasijon lastnega življenja. Ali je zaradi krute usode črna barva res postala Debeljakov atribut? Vse tri njegove knjige, ki so doslej izšle v Sloveniji, so oblečene v črno. O njegovem hrepenenju po domačih pričajo pisma in pesmi v pretresljivi knjigi *Črni Kamnitnik / Loma Negra* (2003), že leta 1949 pa je izšla njegova *Velika črna maša / za pobite Slovence s psevdonomimom Jeremija Kalin*. *Kalina* omenja Prešernov (1962: 51, 52) *orglarček* kot zgled za učljivost, vendar je bolj verjetno ime nastalo kot nekakšen rebus iz imena in priimka *Tine Debelja*K.

In zakaj Jeremija? V danih okoliščinah se razgledanemu slavistu in prepričanemu kristjanu ni bilo težko poistovetiti z enim od največjih starozaveznih prerokov: velik samotar, na robu družbe. Od začetka nerazumljen in preganjan. Trpinčen in zaprt. Na silo odpeljan v daljni Egipt, ne da bi se kdaj izvedelo za njegov grob (Sve-to pismo 1997: 541). Če o tem zadnjem zase še ni mogel vedeti, pa je to veljalo za njegove številne rojake. Kaj mu je v resnici pomenilo biti Jeremija, najlepše pojasni Debeljakova (2003: 228) *Prošnja pesem za vrnitev*.

Da je bila njegova izbira imena premišljena, pričajo med mašni hvalospev skrite vrstice: »*Tam vidim svojega patrona / svetega Jeremijo, ki včasih žalostinke izgnancev pel je, / zdaj pa se v pevanju hvalospevov razvnel je, / kot da nikdar ni bil ob vodah Babilóna – / njegova harfa je v en sam veseli glas ubrana: / Hosana!*« (Debeljak 1949: 110). V pesniško zamišljeno evharistično molitev pred povzdigovanjem avtor zajame bolečino žena – ki ob odsotnosti pobeglih mož, da so si rešili golo življenje, same skrbijo za osirotele otroke – in se osebno izpostavi: žena je »*je levinja, ki mladiče hrani, / pa je pelikan, ki sebe trga, da otroke hrani, / ne joka – poje, ko vije otrokom usodne povesmí / z glasom moža iz tujine, ki toži v Jeremijevi pesmi*« (Debeljak 1949: 131).⁶

1. Slovenski veliki teden

Zunanji povod za izid likovnega albuma *Kyrie Eleison / Slovenski veliki teden* (1955)⁷ je bila desetletnica spominjanja na »*najstrahotnejše slovenske usodnosti v Vetrinju*«, ko se je tamkajšnji ostanek slovenskih beguncev po II. svetovni vojni odločil posloviti od domovine. Posvečen je spominu

⁶ Oba navedka utemeljujeta naslov tukajšnje obravnave.

⁷ Izdana je bila v 300 oštevilčenih izvodih.

- »vseh nasilnih žrtev, zadanih nam od okupatorjev na slovenski zemlji
- kakor tudi v [koncentracijskih in drugih] taboriščih na njihovih tleh;
- vseh od domačih prevratnikov v času najglobljega ponižanja domovine pobitih,
- po vojni v množicah zaklanih,
- od sodišč slovenske nečasti na smrt obsojenih,
- in skozi temnice jetnišnic in prisiljenega robstva v umiranje pahnjenih;
- vseh, daleč v tujinah od bolečin domotožja umrlih;
- še posebej vseh mučenih smrti slovensko ustvarjajočih kulturnih delavcev iz našega duha«,

pri čemer je posebej omenjen pisatelj Narte Velikonja, ki je bil obsojen na smrt z ustrelitvijo 25. junija 1945 (Remec / Debeljak 1955: Posvetilo⁸).

Tine Debeljak v spremni besedi k izrecno poudarja, da prva pozornost v njej velja »izredno ekspresivnim« »risarskim zasnutkom« Bare Remec. To želi poudariti tudi naslov, ki je na preprosto vezanih platnicah natiskan črno, kakor so znotraj tudi vse njene risbe.⁹ Za njihovo skrbno komponirano »književno razstavo« jih je izbranih enajst (1 + 3 + 3 + 3 + 1), katerim je dodano prav toliko skrbno strukturiranih pesmi. Izhodiščna na prvem mestu s samostojnim naslovom *Veliki petek 1941* je dvokitična (4 + 3 vrstice) s prošnjo v latinščini: *Kyrie eleison!* [Gospod usmili se] / *Christe eleison!* [*Kristus usmili se*] / *Kyrie eleison!* [Gospod usmili se] in se konča z vabilom: *Molimo!* Enako zunanjo zgradbo ima zadnja pesem v ciklu z odrešenim naslovom *Vstajenjska nedelja*, le da se namesto klica k molitvi konča vzhičeno: *Aleluja!* Okvir iz obeh omenjenih pesmi oklepa notranjih devet pesmi, ki so vse dvodelne: 4 + 2 vrstici. Razdeljene so v tri cikle, katerih naslovi so zaporedne prošnje, znane iz uvodne pesmi:

Kyrie eleison!
Christe eleison!
Kyrie eleison!

Pri vsaki od treh pesmi v posameznem ciklu se konča s tisto prošnjo, s katero je naslovljen cikel. Tako dobimo izjemno premišljeno prepleten venec, ki ga ni mogoče imenovati sonetni, toda vsaka od njih se ponovi petkrat in njihov seštevek dá število sonetov v sonetnem vencu.

Za naslov uvodne pesmi *Veliki petek 1941* je izbran dan, ko je Hitlerjeva Nemčija napadla prvo Jugoslavijo. Križani je prispodoba za Slovenijo, slovenski narod: »*Eli! Eli lama sabaktani!*¹⁰ / *Žolča, kisa nič več ne izpljune.* / *Sulica ga skoz srce presune.* / *Pade glava mu k odprti rani.* // *Sonce trešči v zemljo.* *Ubiti zvon.* / *Pod*

⁸ V skladu z zamisljivo, da gre za likovni album, strani v publikaciji niso oštevilčene.

⁹ Medtem ko so Debeljakovi verzi z velikimi tiskanimi črkami tokrat v rdeči barvi.

¹⁰ Avtorjeva opomba: »Eli, Eli... – Gospod, Gospod, zakaj si me zapustil!«

Slovenijo gre votel don. / Odpira grob se? – čez previs visimo! // Kyrie eleison! / Christe eleison! / Kyrie eleison! // Molimo!« Umetelnost zunanje zgradbe kdaj pretehta njeno izrazno moč.

Naslov prvega cikla treh pesmi je znova prošnja: *Kyrie eleison / Gospod usmili se*. Prva pesem tematizira okupacijo slovenskega ozemlja iz zraka in izza sosednjih držav, le da madžarski okupator ni neposredno omenjen: »*Sonce razleti se. Smrti seje. / Mesta rušijo ujede iz zraka. / Na kolena vrglo je vojaka. / Hudourni vdor raztrgal meje. // S tankom gazi sveta tla Tevton. / Zad se plazi rimski legijon. / Kyrie eleison!*« Druga pesem se osredotoča na grozodejstva italijanskih fašistov in otok Rab, ki »je bil najstrahotnejše italijansko taborišče za Slovence, kjer so v stotinah umirali dnevno od gladu« (Debeljak 1955): »*Požarov vrisk: Eviva Mussolini! / Obešajo živ sad na hrastov kljuko. / Debla ovita so v človeške muke. / Vrste vdov – stebri solzni v črnini. // Pograde rabske prazni glad – ciklon¹¹ iz krčem pleše laški gramofon. / Kyrie eleison!*« Še hujša so nemška koncentracijska taborišča, razčlovečena do skrajnosti in v njih smrt neusmiljeno kosi: »*Heil Hitler! – krik, ki strelja nas iz gnusa, / selijo vasi se v žic ograde. / Pada trup čez trup na trupov sklade - / čeznje gre krvavi škorenj Prusa. // Matere vpijo iz smrtnih zon: / vseh ras podčlovek! Biblijski škorpion! // Kyrie eleison!*«

Naslov drugega razdelka je *Christe eleison! / Kristus usmili se*. Že prva pesem v njem se nanaša na povojne poboje in se začne zelo realistično, naturalistično: »*Roka k roki, noga k nogi speta – / goni jih hudič kot polh v dupla. / Trnov cvet pokrila bo trhla trupla. / Kri njih src – gor naših vrela sveta. // Slednji v breznu trup – laokoon.¹² / Slednji v domu up – vdih kot z ikon.¹³ // Christe eleison!*« V pesmi omenjena dupla so pač brezna in »laokoon« prispodoba iz grške mitologije za nagneten mrtva telesa v jamah. Naslednji pesmi se že soočata s posmrtnimi ostanki po slovenskih gozdovih: »*O lobanje, preko host razsute, / z bratsko stisnjeno pestjo razbite! / Le zvonite nam, ne odzvonite / preko vseh celin obe polute! // Praprot žanji odkrit: kaj veš, kdo vzgon / je silni rasti? Šipkom beli vonj? // Christe eleison!*« Kaj se ve, katera praprot je križ človeškemu telesu, ki gnoji njene korenine. In med, ki ga nabirajo čebele na tako zraslem cvetju?! »*Šipkov beli vonj po domovini, / praprot silna – križ jim na grobove. / Sladek plod čebelam za medove. / Grenek up brezupancem edini. // Angel – sel, ki ga pošilja O n, / v večno luč jim vžiga nebosklon. // Christe eleison!*«

Za tretji cikel spet mašna prošnja pri nekdanji latinski maši: *Kyrie eleison / Gospod usmili se*. Zadnje tri pesmi avtor posveča lastni in usodi številnih slovenskih

¹¹ Avtorjeva opomba: »Ciklon = vihar«.

¹² Avtorjeva opomba: »Laokoon = antična oseba, znana po kiparski skupini, predstavljajoča ga z vso družino v mrzlem objemu kačjih repov, stiskajočih jo do smrti.«

¹³ Avtorjeva opomba: »Ikona = bizantinska sveta hišna podoba.«

beguncev. Vsak s svojo bolečino se odpravlja v svet – pogorišča, propadle ljubezni, dete ne bo nikdar deležno materinega mleka: »*Moj svet kot dom moj – kup pepela. / Ubit je ljubi moj, moč mojih sil! / Preden grem, naj objamem še to bilj: / ona – jaz – ne bova več cvetela! // Grud boli me... vrč, nalit zastonj: / nikdar dete ne bo seglo ponj. // Kyrie eleison.*« Zgarane kmečke matere, ki so se kdaj odpravile le na romanje, si te poti ne zmorejo predstavljati drugače: »*Mati naša – težke ji stopinjne: / v srcu ogljenine sina, doma, / v culi z grunta prst – gre kot da roma / čez Ljubelj¹⁴ k vseh Materi v Vetrinje.¹⁵ // Mi za njo: ugrabljenci treh con.¹⁶ / Rožni venec – tajnost mrtvih spon. // Kyrie eleison.*« Zanje ni srečne zvezde in »sovražna sreča« (Prešeren 1962: 87) jih priganja k slovesu od stare celine. Ali je Vladimir Truhlar tu dobil navdih za naslov zbirke *V dnevih šumi Ocean* (1969)? »*Svet se odpira nam kot ocean. / Vali žit nam bodo – vod valovi. / V zemlji trdno ostali so grobovi – / mi pa z doma v svet... še v svet naprej... Cigani. // Brod nas trese kakor prej kamijón. / Naših zvezd ni v zvezdah milijon. // Kyrie eleison!*«

Debeljakova vera je neizmerna. Kljub vsem preizkušnjam *Vélikega tedna* zaupa in čaka na *Vstajenjsko nedeljo*. Poroštvo zanjo so številni padli. Iz njihovih strtih src klije cvetje, ki bo ozdravilo strahotne rane: »*Naših zvezd na nebu ni tujine. / Ne v temi, ki je čez dom razpeta. / V grob poglej: iz ran kosti že vzcveta / cvet pri cvetu v goščah domovine! // Triglavska roža!¹⁷ Ubityh src zagon: / Krist je vstal! – velikonočni zvon / domov nas kliče že čez morja tuja: // Kyrie eleison / Christe eleison / Kyrie eleison // Aleluja!*«¹⁸ Ali je ta »triglavska roža« Marija, Roža Marija?!

2. Velika črna maša za pobite Slovence

Zaradi črnega mašnega plašča, v katerem je duhovnik na željo pokojnikovih svojcev 7. ali 30. dan po smrti ali po pogrebu ali ob letu v črnem mašnem plašču opravil mašo za rajnega, se je zanje med ljudmi udomačilo ime »črna maša«. Liturgika¹⁹ je ne pozna, pač pa *Rimski misal*²⁰ v slovenščini v smislu dvojnice: *Maša za rajne / Tudi črne maše.*²¹ Kadar je bila maša z libero, so bile po maši še dodatne molitve: psalm 50 (51) in prošnje za rajnega: ob velikem črnem prtju, pognjenem

¹⁴ Avtorjeva opomba: »Ljubelj = prelaz iz Kranjske na Koroško, čez katerega so bežali izseljenci.«

¹⁵ Avtorjeva opomba: »Vetrinje = koroška Marijina božja pot, kjer so taborili domobranci, preden so jih Angleži pognali v smrt v domovino.«

¹⁶ Avtorjeva opomba: »Trí cone – angleške, ameriške in francoske zasedbene oblasti v premagani Italiji, Avstriji in Nemčiji.«

¹⁷ Avtorjeva opomba: »Triglavska roža – po slovenski veri izleči tudi smrtno rano.«

¹⁸ Pojasnila nekaterih besed, predvsem za manj razgledane bralce in otroke, rojene v tujem svetu.

¹⁹ Marijan Smolik, *Liturgika*, Mohorjeva družba, Celje 1995.

²⁰ *Rimski misal*, s sodelavci priredil dr. p. Metod Turnšek, Družba sv. Mohorja, Celovec 1961,²29, 30, 31.

²¹ *Rimski misal*, s sodelavci priredil dr. p. Metod Turnšek, Družba sv. Mohorja, Celovec 1961,²29.

na tla. Nanj so položili mrtvaško glavo in v obliki Andrejevega križa položeni dolgi (stegnjeni?) kosti.

Tine Debeljak si je pesnitev *Velika črna maša za pobite Slovence* zamislil v času begunstva na jugu Italije, ko je na veliki teden leta 1946 prišel v Rim. Kakor piše v tokratnih *Pasijonskih doneskih* pisatelj, pesnik in dramatik Zorko Simčič, so za njeno nastajanje prvi izvedeli poleg njega še pesnik Vinko Beličič in raziskovalca besedne umetnosti Jože Peterlin in Martin Jevnikar leta 1947 v Trstu. Izšla je kot prvo leposlovno delo v Argentini pri založbi Svobodna Slovenija leta 1949 v Buenos Airesu.

Za naslovom *Velika črna maša za pobite Slovence* sledi spremna beseda, nato še beseda nepodpisanega založnika,²² ki je nato prevedena v španščino (Debeljak 1990: [5–6, 7–9]). Sledi z velikimi tiskanimi črkami zapisan odlomek iz pastirskega pisma 1943 o slovenskih mučencih tedanjega ljubljanskega škofa Gregorija Rožmana (Debeljak 1990: [10]). Zadaj so najprej strnjeno, na dveh straneh in pol (Debeljak 1990: 213–215) predstavljeni vzrok in povod ter okoliščine za nastanek pesnitve. Slovencem jih ni bilo treba razlagati, saj so jih doživljali na lastni koži. Zakaj torej samo v angleščini? Najbrž kot tih očitek, kaj so storili in zakaj?! Argentincev pa se ta plat slovenske tragedije ni tikala, zato je omenjeni kontekst pesnitve v španščini izostal. Vse druge spremne besede so brez naslova. Nato sledijo Pojasnila, za katera avtor v predzadnjem odstavku spremne besede priporoča bralcu, naj jih prebere prej, preden se poglobi v pesnitev.

Pred II. vatikanskim koncilom je potekala maša nekoliko drugače od današnje. Predvsem pa je bila, razen besednega bogoslužja (berila, evangelij, pridiga), v celoti v latinščini. To dejstvo pesnik izključuje z latinskimi mednaslovi, naslovi njenih delov in posameznimi vrsticami, ki se pojavijo v latinščini hkrati s slovenskimi ali malo pred njimi. Pomenljivo je nadaljevanje naslova: ... *za pobite Slovence*. Maša je namenjena vsem rajnim oz. pokojnim, ne le enostransko tistim, ki jim je avtor pripadal po kakršnem koli merilu že. Duhovnik jo daruje za vse pobite Slovence. To je res »*maša sprave*«,²³ kakor je Marko Jenšterle naslovil spremno besedo k njeni prvi izdaji v Sloveniji leta 1990; žal eno leto prepozno, da bi dobil z njo vsaj malo zadoščenja njen avtor, ki ga je bila zaradi nje lastna domovina tako prezirala, da ni bilo dovoljeno vedeti zanj niti v njegovem rojstnem mestu. Zakaj?!

Po poemi ali epu *Velika črna maša za pobite Slovence* (1949) in ciklu pesmi v likovnem albumu Bare Remec *Kyrie eleison* (1955) sodeč je bil Tine Debeljak

²² Po podatkih v *Enciklopediji Slovenije* (1998: 277, 411) sodeč je bil to Miloš Stare.

²³ Do danes je »sprava« izgubila tisti čist, prvotni pomen, kakor ga je imela leta 1990, ko se je zdelo, da se bo po spravi slovesnosti 8. VII. 1990 v Kočevskem Rogu mogoče odkrito pogovarjati o tragičnih medvojnih delitvah. (*Slovenska kronika ...* 1996: 440–441). Da se ponatis neposredno povezuje s to priložnostjo, potrjuje članek v *Književnih listih* (Pibernik 1990: 5).

politično trezen, uravnovešen in daljnoviden. Čeprav se je odločil za begunstvo zaradi pretečega komunizma in mu je zaradi bridke osebne izkušnje z njim seveda najbolj gorak, ni kritičen zgolj do njega, temveč hkrati in enako obsoja vse tri politične sisteme konkretno: fašizem, nacizem in komunizem, ki so jih za totalitarizme začeli razglašati šele veliko pozneje. Šele Resolucija Evropske unije z dne 2. aprila 2009 je izenačila vse tri totalitarizme,²⁴ katerih izkušnjo je²⁵ na lastnem ozemlju doživela edino Slovenija.

Popolnoma razumljivo je, da taka kot je, v tedanji Jugoslaviji pesnitev ni mogla v javnost, saj neprizanesljivo žigosa vrhovnega komandanta jugoslovanske vojske in samega predsednika Jugoslavije (Debeljak 1949: 14). Brez zgodovinskega zaledja in avtorjeve begunske usode takšne pesnitve pač ne bi bilo. Danes mu je treba priznati, da je politično daleč prehiteval.

Izjavni subjekt v njej je praviloma duhovnik, ki na plovbi pod južni križ opravlja mašo »za Slovence, krvavo pobite, / v to barko zgnetene in doma brez zaščite – / Veliko Črno Mašo...« (Debeljak 1949: 22). S tem je nakazano, da je druga, že z naslovom nakazana zelo pomembna sestavina pesnitve, njena religiozna plast, ki ji ne manjka teološkega zaledja, vendar je v ospredju njena liturgična razsežnost, ki se izkazuje s svetopisemskim izrazjem in tedaj še samoumevno latinščino. O avtorjevi intelektualni podkovanosti pa priča tudi poznavanje antike, ki je tudi v pomoč pri posredovanju etičnih meril.

Z domačijo povezanemu bralcu so blizu etnološki in folklorni motivi, sicer pa narodno istovetnost krepi predvsem jezik. Umetnostno razgledani bralec odkriva veliko medbesedilnih sestavin, ki se navezujejo na antiko, Sveto pismo in slovensko literarno klasiko (France Prešeren, Oton Župančič). Motivna pestrost, gibka oblikovna struktura besedila in mestoma epska širina dokazujejo zgledno ustvarjalno moč, ki jo potrjuje izmenjava različnih pesniških oblik in njim ustreznih verzni vzorcev. Od stilnih postopkov so pogosti naštevanje, anaforično ponavljanje in stopnjevanje. Stilni učinek želi doseči tudi z grafično obliko črk in (mogoče že kar pretirano) rabo velike začetnice. Vsekakor je opazna barvna simbolika.

Rima je praviloma navzoča, pri kitičnosti pa preseneča popolna odsotnost štirivrstičnice, ki je najbolj priljubljena in udomačena v slovenski poeziji. Kompozicija pesnitve je res v obliki mašnih delov, toda na nekaterih mestih avtor kot da pozabi na vlogo duhovnika in zdrkne v prvoosebno izpoved. Za boljšo predstavo sledi na naslednji strani kompozicijska preglednica pesnitve.

²⁴ Ne da bi fašizem v njej posebej imenovala.

²⁵ poleg Hrvaške.

KOMPOZICIJSKA PREGLEDNICA PESNITVE

TO DARITEV IN PROŠNJO PRINAŠAM K TEBI, O GOSPOD. SPREJMI JO ZA DUŠE, KI SE JIH SPOMINJAM PRI TEM BRANJU IN KATERIH IMENA VPISUJEM NA TO STRAN KOT NA SPOMENIK (Debeljak 1949: 11).

[Brez naslova:] Véliki teden. V večnem Rimu (Debeljak 1949: 13).

Priprava v zakristiji: DE PROFUNDIS / IZ GLOBOČINE (Debeljak 1949: 17).

Vetrinjski psalm pred katafal kom: ASPERGES ME HYSOPO / POŠKROPI ME S HISOPOM (Debeljak 1949: 29).

ČRNA MAŠA / MISSA PRO DEFUNCTIS (Debeljak 1949: 35).

IN NOMINE PATRIS ET FILII ET SPIRITUS SANCTI [**VSTOP.**] (Debeljak 1949: 39) (*mašnik + strežnik*)

DIES IRAE, /DIES ILLA [**DAN JEZE, DAN KESANJA**] (Debeljak 1949: 49).

Glas Boga; Glas Kajna (Debeljak 1949: 54).

Prošnja (Debeljak 1949: 55).

Iz martirologija: Recitativ zgodopisca [**BERILA**] (Debeljak 1949: 55).

V vrtincu neurij (Debeljak 1949: 59).

Vprašanja (Debeljak 1949: 60).

Razdrti okopi (Debeljak 1949: 63).

Jesenski ogenj (Debeljak 1949: 67).

Pod slavolokom (Debeljak 1949: 68).

Koščena piščal (Debeljak 1949: 73).

Mrtvaški pohod (Debeljak 1949: 74).

V breznu (Debeljak 1949: 80).

Polifoni koral (Debeljak 1949: 87).

IN TEMPORE ILLO SCRIPSIT SANCTUS JOANNES – [**RAZODETJE**] (Debeljak 1949: 88).

SEQUENTIA SANCTI EVANGELII MATHÆI [**EVANGELIJ**] (Debeljak 1949: 91).

CREDO IN UNUM DEUM [**VERA**] (Debeljak 1949: 92).

Mašnik + Zbor (Debeljak 1949: 98–99).

SUSCIPAT DOMINE / HANC IMMACULATAM HOSTIAM

[**DAROVANJE**] - (Debeljak 1949: 100).

Mašnik (Debeljak 1949: 107).

SANCTUS, SANCTUS, SANCTUS, DEUS SABAOTH! [**SVET, SVET, SVET, GOSPOD ...**] (Debeljak 1949: 109).

Mašnik + strežnik (Debeljak 1949: 113).

Recitativ Videnja (Debeljak 1949: 113).

Mašnik + vsi (Debeljak 1949: 120).

TE IGITUR PATER CLEMENTISSIME [**EVHARISTIČNA MOLITEV**]

(Debeljak 1949: 122).

Povzdigovanje (Debeljak 1949: 133).

Mašnik v sebi (Debeljak 1949: 134).

PATER NOSTER [**OČE NAŠ**] (Debeljak 1949: 139).

AGNUS DEI / QUI TOLLI PECCATA – MISERERE MEI! [**JAGNJE BOŽJE, ...**]
(Debeljak 1949: 153).

Prošnja + Zbor (Debeljak 1949: 167).

Predobhajilno koprnenje (Debeljak 1949: 171).

Obhajilo (Debeljak 1949: 173).

REQUIESCANT IN PACE! [**NAJ POČIVAJO V MIRU**] (Debeljak 1949: 175).

Gora lobanj (Debeljak 1949: 177).

Balada o materi (Debeljak 1949: 180).

Kapelica v gozdu (Debeljak 1949: 187).

JAZ, / KI SEM KRST / IN KRI / IN DUH, / BESEDA, POSLANJE /
IN VEČNO KRALJEVANJE ... (Debeljak 1949: 201).

[Brez naslova:] Skozi Hram gre klic, ki slednjega prebuja: Aleluja! [...]

(Debeljak 1949: 201).

Zadnji blagoslov [**ODSLOVITEV**] (Debeljak 1949: 202).

P o m a š n a m o l i t e v v z a k r i s t i j i: LAUDATE DOMINUM /
HVALITE GOSPODA (Debeljak 1949: 205).

KOT ANTIGONA SMO VRGLI PRST / NA NAŠE GROBE (Debeljak 1949: 60).

Op.: **Na pobudo Muzejskega društva Škofja Loka bo Založba Družina
maja 2015 ob 70. letnici konca II. svetovne vojne in povojnih pobojev
ponatisnila Veliko črno mašo za pobite Slovence (pripomba urednika).**

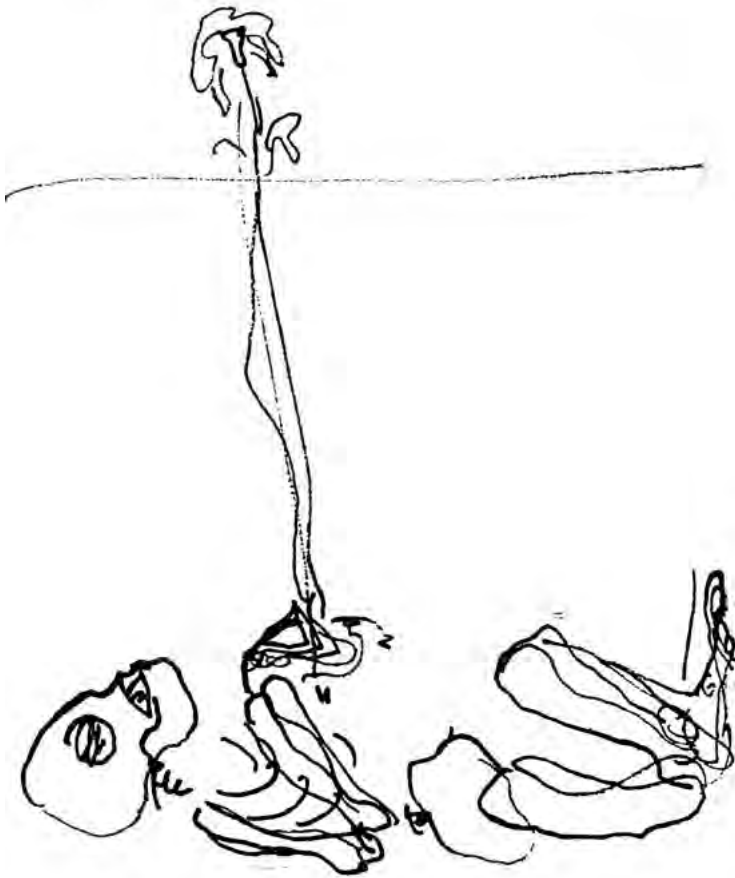
Sklep

Slovenski Jeremija blagoslovi in odslovi vernike: ITE MISSA EST! – MAŠA JE KONČANA – z zaupanjem, da bo prišel dan, ko jih bodo rojaki doma – kakor so nekdanji naši predniki ljube goste – pričakali s slovansko dobrodošlico.²⁶ Za živa se trpečemu pesniku to hrepenenje ni izpolnilo. Naj bo ta prispevek tisto zrno soli in grižljaj kruha, s katerim ga domovina ljubeče sprejema medse!

Viri in literatura

- Balthasar, Hans Urs von, *Živeti iz poslednjih globin*, Ognjišče, Koper 1986.
- Cajnkari, Stanko, *Očenaš / Potopljeni svet*, Mohorjeva družba, Celje 1990.
- Debeljak, Tine = Jeremija Kalin, *Črna maša / za pobite Slovence*, z uvodom in pojasnili založnik ..., z lesorezi in linorezi K. Mirtiča tiskanimi z izvorniki, Svobodna Slovenija, Buenos Aires, 1949, 220 strani. Dodatno besedilo: Marko Jenšterle; ponatis SZS Karantanija, Ljubljana 1990.
- Tine Debeljak, *Črni Kamnitnik / Loma Negra*, Družina, Ljubljana 2003.
- Enciklopedija Slovenije* 12, Mladinska knjiga, Ljubljana 1998.
- Pibernik, France, Debeljakova Črna maša kot pesnitev izjemnih razsežnosti, *Delo / Književni listi*, 2. 8. 1990.
- Pibernik, France (ur.) *Jutro pozabljenih*, Mohorjeva, Celje 1991, 51–53.
- Pahor, Boris, *Knjiga o Radi* (Dnevnik 2009–2011), Cankarjeva založba, Ljubljana 2012, 166–169.
- Prešeren, Francè, *Pesnitve in pisma* (Kondor 25 in 35), Mladinska knjiga, Ljubljana 1962.
- Remec, Bara / Tine Debeljak, *Kyrie eleison / Slovenski veliki teden*, Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1955.
- Rozman, Francè, *Konkordanca Nove zaveze*, DZS, Ljubljana 1997.
- Slovenska kronika XX. stoletja 1941–1995*, Nova revija, Ljubljana 1996.
- Smolej, Viktor, *Slovstvo v letih vojne 1941–1945*, Slovenska matica, Ljubljana 1971.
- Smolej, Viktor, Iz vere v življenje, *Znamenje* VII, 1977, 308.
- Stanonik, Marija, Krščanska motivika v slovenskem narodnoosvobodilnem pesništvu 1941–1945 in izpoved vere slovenskih talcev (Poezija konteksta II), »*Na tleh leže slovenstva stebri stari*«, Ljubljana 1993, 277–309 = *Borec / revija za zgodovino, literaturo in antropologijo* XLV, št. 8-9-10, Ljubljana 1993, 1095–1177.
- Stanonik, Marija (ur.) *Most* Antologija pesmi iz druge svetovne vojne, ne glede na to, na kateri strani so se znašli njihovi avtorji, Dolenjska založba, Novo mesto, Ljubljana 2000.
- Strle, Anton, *Vem, komu sem veroval*, Družina, Ljubljana 1988.
- Sveto pismo* Stare in Nove zaveze / slovenski standardni prevod, Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana 1997.
- Wierzyński, Kazimierz, *Olimpijski venec*, prevod in uvod Tine Debeljak, Bibliografije pomembnih osebnosti s Škofjeloškega 3; Loški razgledi (Doneski 20), Škofja Loka 2009.
- Žabkar, Lojze Jože, *Brevir moj v travi*, Mladinska knjiga, Partizanska knjiga, Ljubljana 1981.

²⁶ S tem slovanskim pozdravom Tine Debeljak (1949: 204) v poanti pesnitve nekako oživi svojo slavistično identiteto.

Bara Remec, Iz Kyrie eleison, risba, 1955